

№5

MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR

ILMIY ELEKTRON JURNALI

**ISSN: 2181-3965
VOLUME 5
TOSHKENT 2026**

“MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR” ILMIY ELEKTRON JURNALI TAHRIRIYAT KENGASHI RAISI

To‘lqin Zakirovich Teshabayev – tahririyat kengashi raisi. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI

Mehmonov Sultonali Umaraliyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O‘quv ishlari bo‘yicha birinchi prorektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abdurahmanova Gulnora Qalandarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Karimova Komila Daniyarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Yoshlar masalalari va ma‘naviy-marifiy ishlar bo‘yicha birinchi prorektori, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Hududiy ta‘lim masalalari va markazlar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sindarov Sherzod Egamberdiyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Infratuzilmalarni rivojlantirish va iqtisod ishlari bo‘yicha prorektori, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Saparov Aktam Jo‘rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori

Islamkulov Alimnazar Xudjamuratovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Pardayev Abdunabi Xoliqovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Kuziyev Islomjon Ne‘matovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Baymurotov Tursunbay Maxkambayevich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Omonov Akrom Abdinazarovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Qongratbay Avezimbetovich – texnika fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vaziri

Jumayev Nodir Xosiyatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi deputati

Haydarov Nizomiddin Hamroyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Raviprakash G. Dani – Xalqaro ta‘lim konsultanti, professor (AQSH)

Bagautdinova Nailya Gumerovna – Qozon federal universiteti Boshqaruv, iqtisodiyot va moliya instituti direktori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Rossiya Federatsiyasi)

Sharifzoda Mu‘min Mashokir – Tojik davlat huquq, biznes va siyosat instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Tojikiston Respublikasi)

Maley Elena Borisovna – Polotsk davlat universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent (Belarus Respublikasi)

Asif Mahbub Karim – Malayziya Menejment va tadbirkorlik universiteti professori (Malayziya qirolligi)

Piter Xayk – Yevropa amaliy fanlar va menejment instituti ilmiy ishlar bo'yicha prorektori (Chexiya Respublikasi)

Yavuz Demirel – Kastamonu universiteti professori (Turkiya Respublikasi)

Jo'rayev Abdug'affor Safarovich – Termez agrotexnologiyalar va Innovatsion rivojlanish instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Ismanov Ibroxim Nabiyeovich – Farg'ona politexnika instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xayriddinov Azamat Botirovich – Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti prorektori iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Tashnazarov Samiddin Nizamovich – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nurmanov Ulug'bek Anorbayevich - Bank-moliya akademiyasi “Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrasida professori, iqtisodiyot fanlari doktori

Yakubova Nargiz Tursunbayevna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Mamatov Baxadir Safaraliyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qiyosov Sherzod Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Urazaliyev Kamoliddin Tajikulovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Teshayev Zavqiddin Jabbor o'g'li – Qarshi davlat universiteti Turizm va marketing kafedrasida dotsenti, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Hazratqulov Shahboz Boboqul o'g'li – Qarshi davlat universiteti Iqtisodiyot kafedrasida dotsenti, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

JURNAL TAHRIRIYATI

Saparov Aktam Jo'rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori, dotsent

Avlokulov Anvar Ziyadullayevich – ilmiy muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Aliqulov Mehmonali Salohiddin o'g'li – mas'ul muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Buxorova Moxira Samandarovna – muharrir

O'zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 364-son qarori bilan “Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari yuzasidan assosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali
23.11.2022-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №R-566966 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №049864

MUNDARIJA			
1.	Meyliyev Obid Raxmatullaevich	Soliqlarning budget daromadlaridagi ahamiyatini oshirish	7
2.	Мирзаева Матлуба Файбулла қизи	Тижорат банкларининг капитал базасини мустаҳкамлашнинг методологик ва амалий асосларини такомиллаштириш	14
3.	Жабборов Насриддин Мирзаодилович, Юнусова Шохсанам Муротовна, Бебутова Зулайхо Хамидовна, Сафарова Севара Қахрамон қизи	Тошкент вилояти туристик ҳудудлари имижи модели учун барқарорлик таҳлили	19
4.	Мухамедова Севара Абдуллаевна	Тижорат банкларида кичик бизнес лойиҳаларини кредитлашда банк таваккалчиликларини баҳолаш ва бошқариш тизими	27
5.	Abduqayumov Elyorbek Ulug'bek o'g'li, Yo'ldosheva Oygul Zokir qizi	Janubiy Koreya kinoindustriyasining iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni va ta'siri	33
6.	Umarova Shahnoza	Moliyaviy faoliyat bo'yicha baholangan majburiyatlar hisobini takomillashtirish	40
7.	Muydinov Xusniddin Nuriddin o'g'li	Avtomobilsozlik korxonalarining xarajat samaradorligini ekonometrik modellash	46
8.	Akromov Shohrux Shuhrat o'g'li	O'zbekistonda auditorlik faoliyatini tashkil etishning zaruriyati va uning ahamiyati	57
9.	Kurbanbayev Jurabek Eruvbayevich, Akromov Shohrux Shuhrat o'g'li	Auditorlik tekshiruvlarida tashqi tasdiqlardan foydalanish va ichki nazorat tizimining samaradorligini oshirish	66
10.	Абдурахманов Ўрол Наврўз ўғли	Акциядорлик жамиятлари аудитида таҳлилий амалларни қўллашни такомиллаштириш	71
11.	Sayfiddinov Sarvarbek Anvarbek o'g'li	Yoshlar biznes-loyihalarini moliyalashtirishda kredit va investitsiya resurslarining o'rni	80
12.	Shodiyev Yashnarbek Baxriddin o'g'li	Davlat moliyaviy nazoratini modellar va metodologik yondashuvlarini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish	92
13.	Muydinov Baxodirjon Numanovich	Korxonalarda ichki auditni tashkil etish va takomillashtirish	101
14.	Mirzanov Zakir Maratovich	Paxta yetishtirish va qayta ishlash klasterlarida resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va iqtisodiy yo'qotishlarni kamaytirish	111
15.	Тожибоева Дилором	XXI ахборотлар асри – қарор қабул қилиш жараёнининг мураккаблашуви асри	116
16.	Нурхонов Комилжон Товкараевич	Яшил иқтисодиётга ўтиш йўллари ва устуворликлари	124
17.	Saydullayev Nodirbek Narzullayevich	Inflyatsion targetirlash sharoitida markaziy bank valyuta intervensiyalari strategiyasini takomillashtirish mexanizmlari	132
18.	Хусаинов Равшан Рахимович	Сравнительный анализ налоговых систем зарубежных стран и трансформация их для Узбекистана	143
19.	Maxkamova Nazokat Umarali qizi	O'zbekiston iqtisodiyotida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning o'rni	150
20.	Abduraxmanova Muqaddas Toxtasinovna	Temir yo'l transporti korxonalarining ekologik-iqtisodiy samaradorligini oshirishning innovatsion mexanizmlari	156
21.	Kuliboyev Azamat	Davlat tibbiyot tashkilotlarida buxgalteriya hisobi:	165

	Shonazarovich	nazariya, amaliyot va uslubiyot	
22.	Jaxbarov Jamshidbek Tilavoldi o'g'li	Raqamli texnologiyalar asosida budjet tashkilotlarida davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirish: Farg'ona viloyati misolida	179
23.	Xasanova Shaxzoda Sarvarq qizi	Avtomatlashtirish davrida ayollarning mehnat bozoridagi transformatsiyasi: global tendensiyalar va O'zbekistonning 2030-yilgacha imkoniyatlari	188
24.	Abdullaeva Nilufar Javdat qizi	Бюджет ташкилотларида узок муддатли активлар билан боғлиқ молиялаштириш манбалари	194
25.	Худойкулова Дилора Дилмуродовна	Обеспечение надежности аудиторских доказательств при аудите долгосрочных активов	200
26.	To'xtayev Umidjon Shuhrat o'g'li	Xususiy tibbiy xizmatlar raqobatbardoshligini oshirish yo'llari	209
27.	Djumaniyazov Shavkat Raximovich	Yangi O'zbekistonda tadbirkorlikni rivojlantirish istiqbollari	216
28.	Siroj Zarina Rustambekovna	O'zbekistonda demografik jarayonlarni statistik prognozlash va monitoring tizimini takomillashtirish	223
29.	To'laev Safarmurod Boymuhammad o'g'li	Korporativ mijozlarga innovatsion bank xizmatlarini rivojlantirishning xorijiy tajribasi	229
30.	Эрдонаев Аликул Халимович	Банк технологиялари ва масофавий банк хизматларининг турларидан фойдаланиш амалиёти	236
31.	Муродов Бобиржон Ҳаётжон ўғли	Иқтисодиётда яширин меҳнат ресурслари айланмаси: иш берувчиларни масъулияти ва норасмий бандликни бартараф этишнинг тизимли ечимлари	247
32.	Abdullayeva Shaxnoza Erkinovna	Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini moliyalashtirish samaradorligini baholash metodologiyasini takomillashtirish	253
33.	Саттаров Тулкин Абдихалилович	Қишлоқ хўжалиги корхоналарини молиявий барқарорлигини баҳолаш моделлари	261
34.	Sanayev Javohir Shavkat o'g'li	Tijorat banklarida mijozning tranzaksion faolligiga asoslangan adaptiv tariflash mexanizmini takomillashtirish	271
35.	Хасанов Сабирджан Садикович, Раимова Мадинабону Сабирджан кизи	Оценка экономической необходимости строительства ветроэнергетических установок в Узбекистане	278
36.	Karimov Shohruh Ahmadullo o'g'li	O'zbekistonda buxgalteriya xizmatlari bozorining institutsional tuzilmasi: auditorlik va soliq maslahatchilari tashkilotlari reestrlari tahlili	286
37.	Karimqulov Jasur Imomboyevich, Hojanov Baxadir Omirbayevich	Bank infratuzilmasi transformatsiyasi samaradorligini integral baholash metodikasini takomillashtirish	292
38.	Kasimova Zilolaxon Botir qizi	O'zbekiston bank tizimining miqdoriy kengayishi va moliyaviy barqarorlik normativlariga rioya etish darajasi: 2017–2025 yillar tahlili	301
39.	Олимова Қизлархон Тўра кизи	Тижорат банкларида муаммоли кредитларни эрта аниқлаш ва мониторинг тизимида мавжуд муаммоларнинг тизимли ечими	308

40.	Xolmurotov Fozil Saribayevich	Hududiy eksportning qo'shilgan qiymati va diversifikatsiya darajasini o'lchash: Xorazm viloyatida export quality index tahlili	314
41.	Jumaniyazov Iskandar Baxodirovich	To'qimachilik sanoati korxonalarida xarajatlar hisobini tashkil etish, tannarxni kalkulyatsiya qilish va tahlil etish bo'yicha xorijiy tajriba	327
42.	Vaisov Dilshod Ibodullayevich	Kichik biznes subyektlari moliyaviy raqobatbardoshligini prognozlashning ekonometrik asoslari	333
43.	Kabilova Zebo Babakulovna	Mintaqa iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda mehnat resurslaridan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari	341
44.	O'lmasxo'jayev Zoirxo'ja Abbos o'g'li	Ta'lim muassasalarida sun'iy intellekt asosidagi adaptiv modellarning iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligini baholash	353
45.	Jomolov Muzaffar Mirzoxitovich	Hududlarda investitsiyalar samaradorligini qisqa panel ma'lumotlari asosida o'rta muddatga prognozlash: Toshkent viloyati misolida	358
46.	Akhmedova Shokhistakhon	Ways to improve sustainable financing mechanisms in Uzbekistan: capital needs, pilot instruments and scenario-based projections to 2030	368
47.	Xushvaqov Islombek Muxammadi o'g'li	Moliya bozorida qarz instrumentlari orqali savdolarni moliyalashtirish	381
48.	Qudratova Shaxnoza Shuxrat qizi	Yashash va umumiy ovqatlanish xizmatlari samaradorligini statistik baholash usullari va mezonlari	388
49.	Ziyodullayev Dilshod Sherzodovich, Sharapova Mashxura Azadovna	O'zbekistonda monetar va fiskal siyosatning inflyatsiya va iqtisodiy o'sishga ta'siri	399
50.	Гозиев Рзоиддин Чулпон угли, Ким Дмитрий Игнатьевич	Перестройка кадровой стратегии ритейла в эпоху цифровых технологий	406
51.	Qodirov Humoyun Tolibjon o'g'li	To'qimachilik korxonalarining eksport salohiyatini boshqarishda eksportni diversifikatsiya qilish strategiyasi	413
52.	Abdujaborova Mahmura Toshmuxamadovna	Korxona moliyaviy holatining tizimli tahlili	419

TO‘QIMACHILIK KORXONALARINING EKSPORT SALOHIYATINI BOSHQARISHDA EKSPORTNI DIVERSIFIKATSIYA QILISH STRATEGIYASI

Qodirov Humoyun Tolibjon o‘g‘li

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Andijon fakulteti, “Mutaxassislik,
ijtimoiy-gumanitar va aniq fanlar”
kafedrasida dotsenti, DSc.*

E-mail: khumoyun.kadirov1992@gmail.com

ORCID: 0009-0001-3928-208X

Annotatsiya. Maqolada to‘qimachilik korxonalarining eksport salohiyatini boshqarishda eksportni diversifikatsiya qilish strategiyasining asosiy yo‘nalishlari, amalga oshirish bosqichlari va kutiladigan natijalari yoritiladi. Bozorlarni kengaytirish, mahsulot assortimentini yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulotlar hisobiga boyitish, xalqaro standartlar va sifat boshqaruvini joriy etish, marketing hamda brendlash bo‘yicha yondashuvlar tizimlashtirildi. Strategiyani tahlil, rejalashtirish, joriy etish va monitoring bosqichlarida amalga oshirish modeli taklif etiladi. Keltirilgan ma‘lumotlar manbadagi maqsadli ko‘rsatkichlar sifatida talqin qilinadi.

Kalit so‘zlar: eksport salohiyati, eksport diversifikatsiyasi, to‘qimachilik korxonasi, bozor diversifikatsiyasi, mahsulot diversifikatsiyasi, xalqaro standartlar, brendlash, HHI, RCA.

СТРАТЕГИЯ ДИВЕРСИФИКАЦИИ ЭКСПОРТА В УПРАВЛЕНИИ ЭКСПОРТНЫМ ПОТЕНЦИАЛОМ ТЕКСТИЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Кадиров Хумоюн Толибжон угли

*Ташкентский государственный
экономический университет
Андижанский факультет,
доцент кафедры «Специальные,
социально-гуманитарные и точные науки», DSc.*

E-mail: khumoyun.kadirov1992@gmail.com

ORCID: 0009-0001-3928-208X

Аннотация. В статье рассматриваются основные направления, этапы реализации и ожидаемые результаты стратегии диверсификации экспорта при управлении экспортным потенциалом текстильных предприятий. Систематизированы подходы к расширению географии рынков, развитию ассортимента продукции с высокой добавленной стоимостью, внедрению международных стандартов и систем управления качеством, маркетингу и брендингу. Предложена модель реализации стратегии, включающая анализ, планирование, внедрение и мониторинг. Приведённые проценты и сроки рассматриваются как целевые ориентиры исходного материала.

Ключевые слова: экспортный потенциал, диверсификация экспорта, текстильное предприятие, диверсификация рынков, диверсификация продукции, международные стандарты, брендинг, HHI, RCA.

EXPORT DIVERSIFICATION STRATEGY IN MANAGING THE EXPORT POTENTIAL OF TEXTILE ENTERPRISES

Qodirov Humoyun Tolibjon oqli

*Tashkent State University
of Economics, Andijan Faculty,
Associate Professor at the Department of*

*“Specialized, Social-Humanitarian
and Exact Sciences”, DSc.*

E-mail: khumoyun.kadirov1992@gmail.com

ORCID: 0009-0001-3928-208X

Abstract. The article examines the main directions, implementation stages, and expected outcomes of an export diversification strategy for managing textile enterprises' export potential. It systematizes approaches to expanding market coverage, developing higher value-added products, adopting international standards and quality management systems, and strengthening marketing and branding. A four-stage implementation model covering analysis, planning, implementation, and monitoring is presented. Percentages and timelines are treated as target values stated in the source material.

Keywords: export potential, export diversification, textile enterprise, market diversification, product diversification, international standards, branding, HHI, RCA.

Kirish

Global iqtisodiyotda yuzaga kelayotgan beqarorlik, xalqaro savdo munosabatlaridagi tarkibiy o'zgarishlar, tashqi bozorlarda raqobatning tobora kuchayishi, tarif va notarif to'siqlarning mavjudligi, shuningdek, global logistika va yetkazib berish zanjirlaridagi uzilishlar mahalliy ishlab chiqaruvchilardan bozor talablariga tezkor, moslashuvchan hamda samarali javob qaytarishni talab etmoqda. Ayniqsa, jahon bozorlarida mahsulot sifati, narx raqobatbardoshligi, ekologik standartlarga muvofiqlik, ishlab chiqarish jarayonlarining shaffofligi va yetkazib berish muddatlariga qo'yilayotgan talablarning ortib borishi sanoat korxonalari faoliyatini tashkil etishning zamonaviy yondashuvlarini joriy qilish zaruratini kuchaytirmoqda. Bunday sharoitda ishlab chiqarish quvvatlaridan oqilona foydalanish, mahsulot tannarxini pasaytirish, innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish, mehnat unumdorligini oshirish hamda eksport bozorlarini diversifikatsiya qilish sanoat tarmoqlarining barqaror rivojlanishini ta'minlovchi muhim omillar sifatida namoyon bo'lmoqda.

O'zbekiston to'qimachilik sanoati milliy iqtisodiyotning yetakchi va strategik ahamiyatga ega tarmoqlaridan biri hisoblanib, mamlakat sanoat ishlab chiqarishi, tashqi savdo faoliyati, investitsiyalarni jalb etish hamda aholi bandligini ta'minlashda muhim o'rin egallaydi. Mazkur tarmoq mahalliy xomashyo resurslarini chuqur qayta ishlash, yuqori qo'shilgan qiymatga ega tayyor mahsulotlar ishlab chiqarish va ularni xalqaro bozorlarga olib chiqish imkoniyatlari bilan boshqa sanoat yo'nalishlaridan ajralib turadi. Bugungi kunda tarmoqda 6 mingdan ortiq tadbirkorlik subyektlari faoliyat yuritib, 570 mingdan ziyod fuqaroni doimiy ish o'rinlari bilan ta'minlamoqda. Ushbu ko'rsatkichlar to'qimachilik sanoatining nafaqat iqtisodiy o'sishni jadallashtirish, balki aholining barqaror daromad manbalarini shakllantirish, hududlar iqtisodiy salohiyatini kengaytirish, kambag'allikni qisqartirish va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashdagi strategik ahamiyatini ham yaqqol namoyon etadi. Shuni alohida ta'kidlash joizki, sanoat tarmoqlari orasida eng ko'p ish o'rinlarini yaratgan va eng katta bandlik ulushini shakllantirgan soha aynan to'qimachilik sanoati hisoblanadi. Bu holat tarmoqning eksport salohiyatini oshirish, yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarish hamda xalqaro standartlarga mos sertifikatlash tizimlarini keng joriy etish orqali yanada mustahkamlanmoqda. Natijada, to'qimachilik sanoati O'zbekistonning sanoat ishlab chiqarishidagi asosiy lokomotiv tarmoqlaridan biri sifatida mamlakat iqtisodiy rivojlanishida yetakchi o'rinni egallab kelmoqda.

To'qimachilik korxonalari eksportining ayrim mahsulot turlari yoki bozorlarga ortiqcha bog'liqligi tashqi talab, valyuta kurslari va savdo siyosatidagi o'zgarishlar ta'sirini kuchaytiradi. Eksport geografiyasi hamda mahsulot tarkibini muvozanatlashtirish bunday xatarlarni kamaytirish va korxonalarining tashqi bozordagi barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Eksport salohiyati ishlab chiqarish imkoniyatlaridan tashqari, infratuzilma, institutsional muhit va xalqaro bozorlarga chiqish shartlari bilan ham belgilanadi [2; 4; 6; 7].

Diversifikatsiya strategiyasi tayyor va yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ulushini

ko'paytirish, yangi bozor segmentlariga kirish va savdo aloqalarini mustahkamlashni qamrab oladi. Shuning uchun strategiyani alohida marketing tadbirlari majmui sifatida emas, mahsulot siyosati, sifat boshqaruvi, innovatsiya va eksport geografiyasini o'zaro bog'laydigan boshqaruv vositasi sifatida ko'rib chiqish maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar sharhi

Eksport salohiyati va raqobatbardoshlikni rivojlantirish bo'yicha yondashuvlarda ishlab chiqarish bazasi, institutsional sharoit va bozorlarga chiqish imkoniyatlari o'zaro bog'liq omillar sifatida talqin qilinadi. Jahon bankining eksport raqobatbardoshligi bo'yicha qo'llanmasi eksport siyosatini shakllantirishda korxonalar salohiyati hamda biznes muhiti omillarini birgalikda ko'rib chiqadi [2]. UNCTAD nashrlarida rivojlanayotgan mamlakatlar va kichik korxonalarning eksport raqobatbardoshligini oshirishda ishlab chiqarish salohiyati, bozorga kirish va institutsional qo'llab-quvvatlashga e'tibor qaratiladi [4; 5].

Mahalliy tadqiqotlarda hududiy resurslardan samarali foydalanish va eksport salohiyatini baholash masalalari yoritilgan. R.A. Xolboev eksport imkoniyatlarini hududiy resurslar bilan, Sh.M. Xodjayev esa raqobatbardoshlik va eksportni ta'minlovchi iqtisodiy-logistik sharoitlar bilan bog'laydi [6; 7]. Mazkur qarashlar ushbu maqolada eksportni diversifikatsiya qilish bo'yicha bozor, mahsulot, standartlar va marketing yo'nalishlarini yagona strategik tizimda ko'rib chiqish uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot tavsifiy-tahliliy va tizimli yondashuvga asoslanadi. Mavzu bo'yicha taqdim etilgan materialdagi strategik yo'nalishlar, xorijiy tajriba misollari, maqsadli ko'rsatkichlar va amalga oshirish muddatlari guruhlandi hamda o'zaro bog'liqligi asosida maqola tarkibiga kiritildi. Bozor va mahsulot konsentratsiyasini kuzatish uchun Herfindahl–Hirschman indeksi (HHI), nisbiy eksport ustunligini baholash uchun esa Revealed Comparative Advantage (RCA) indeksidan foydalanish tavsiya etilgan [11].

Tahlil va natijalar

O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda to'qimachilik mahsulotlari mamlakatimiz umumiy eksport hajmining qariyb 10,6 foizini tashkil etdi. Ushbu ko'rsatkich tarmoqning respublika tashqi savdo balansidagi muhim o'rnini tasdiqlasada, eksport tarkibida kuzatilayotgan ayrim tizimli muammolar uning barqaror rivojlanishiga to'siq bo'layotganini ko'rsatmoqda. Xususan, eksport bozorlarining yuqori darajada konsentratsiyalashuvi tarmoqni tashqi omillar ta'siriga sezgir qilib qo'ymoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, to'qimachilik mahsulotlari eksportining qariyb 80%i atigi 4 ta asosiy bozorlarga - Rossiya Federatsiyasi, Xitoy Xalq Respublikasi, Qozog'iston Respublikasi va Turkiya Respublikasiga to'g'ri keladi. Bu esa bozorlarning geografik diversifikatsiyasi yetarli darajada emasligini, natijada ayrim yirik hamkor davlatlardagi iqtisodiy inqirozlar, siyosiy beqarorlik yoki savdo cheklovlari eksport hajmining keskin pasayishiga olib kelishi mumkinligini anglatadi.

Bundan tashqari, mahsulot turlari bo'yicha diversifikatsiya darajasi ham past. Eksportning asosiy qismini tashkil qiluvchi bir necha turdagi mahsulotlar ayrim hollarda faqat bitta bozorga yo'naltirilgan. Masalan, ma'lum turdagi ip-kalava yoki to'qima mato mahsulotlari faqat birgina mamlakatga eksport qilinadi, bu esa talab pasayishi yoki import siyosati o'zgarishi bilan tarmoq uchun sezilarli yo'qotish xavfini oshiradi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, eksport tarkibining 43,2%i xom ashyo, 15,3%i esa yarim tayyor mahsulotlardan iborat. Bu yuqori ulush tashqi bozorlardagi narx kon'yunkturasiga to'liq bog'liqlikni oshiradi, chunki xom ashyo va yarim tayyor mahsulotlarning narxi xalqaro talab va taklif tebranishlariga juda tezkor javob qaytaradi. Shuning uchun, eksport strukturasi tayyor, yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ulushini oshirish

nafaqat valyuta tushumlarini barqarorlashtirish, balki tashqi iqtisodiy xavflarni kamaytirish imkonini beradi.

Eksport diversifikatsiyasi asosan to'rtta o'zaro bog'liq yo'nalishda olib borilishi mumkin: bozorlarni diversifikatsiya qilish; mahsulot tarkibida yuqori qo'shilgan qiymatni oshirish; xalqaro standartlar va sifat boshqaruvini rivojlantirish; marketing va brendlashni kuchaytirish. Har bir yo'nalish uchun amalga oshiriladigan ishlar va kutiladigan natijalar 1-jadvalda umumlashtirildi.

1-jadval.

Eksport diversifikatsiyasi strategiyasining yo'nalishlari va kutiladigan natijalari⁵²

№	Yo'nalish	Tarkibiy elementlar	Kutiladigan natijalar
1	Bozorlar diversifikatsiyasi	Eksport geografiyasini kengaytirish; ayrim bozorlar bo'yicha bog'liqlikni kamaytirish; Osiyo, Afrika va Yaqin Sharqdagi istiqbolli bozorlarni o'rganish; savdo missiyalari, ko'rgazmalar va elektron tijoratdan foydalanish.	Bozorlar konsentratsiyasini pasaytirish. Manbada $HHI < 0,25$ maqsadi ko'rsatilgan.
2	Mahsulot diversifikatsiyasi	Assortimentni kengaytirish; yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ulushini 60–70% va undan yuqoriga olib chiqish; dizayn va R&D bo'linmalarini rivojlantirish; sanoat kooperatsiyasini yo'lga qo'yish.	Tayyor mahsulotlar ulushini kamida 70% ga yetkazish.
3	Xalqaro standartlar va sifat boshqaruvi	ISO, OEKO-TEX, GOTS kabi sertifikatlarni joriy etish; barcha ishlab chiqarish bosqichlarida sifat menejmentini qo'llash; ekologik toza ishlab chiqarish orqali premium segmentlarga chiqish.	Yangi bozorlar ulushini kamida 20–25% ga yetkazish.
4	Marketing va brendlash	“Made in Uzbekistan” yoki tarmoq brendlarini targ'ib qilish; raqamli marketing va B2B platformalaridan foydalanish; dizayn va qadoqlash standartlarini qo'llash.	Xalqaro sertifikatlangan korxonalar sonini oshirish.

Bozorlarni rejalashtirishda an'anaviy, istiqbolli va yangi bozorlarni alohida guruhlash tavsiya etiladi. An'anaviy bozorlar amaldagi savdo aloqalari va eksport hajmining asosiy qismini ta'minlaydi; istiqbolli bozorlar talab va o'sish imkoniyati yuqori bo'lsa-da, hozirgi eksport ulushi nisbatan past bo'lgan yo'nalishlardir; yangi bozorlar esa eksport aloqalari endigina shakllanayotgan, kelgusida o'sish salohiyatiga ega mamlakatlarni qamrab oladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra Rossiya, Qozog'iston va Turkiya davlatlarini an'anaviy, Xitoy, Janubiy Koreya va BAA davlatlarini esa istiqbolli, Janubi-Sharqiy Osiyo hamda Afrika mamlakatlari yangi bozorlar misoli sifatida keltirish mumkin.

Har bir istiqbolli va yangi bozorga kirish uchun talab, logistika, mahsulot muvofiqligi va sotuv kanallarini hisobga olgan individual reja zarur. Savdo missiyalari, xalqaro ko'rgazmalar va B2B/B2C elektron tijorat platformalari mijozlar hamda hamkorlarga chiqish imkoniyatini kengaytiradi. Bu vositalar eksport geografiyasini muvozanatlashtirishga xizmat qiladi. Mahsulot diversifikatsiyasida xom ashyo yoki yarim tayyor mahsulotlar bilan cheklanib qolmasdan, tayyor mahsulotlarni rivojlantirish, dizayn va ilmiy-tadqiqot salohiyatini kuchaytirish hamda kooperatsiya orqali texnologiyalar transferini rag'batlantirish ko'zda tutiladi. Turkiya tajribasi tahlil qilinganda, ushbu mamlakatda mahsulot tarkibini tayyor mahsulotlar foydasiga o'zgartirish va qiymat zanjirini chuqurlashtirish muhim omillar sifatida qayd etilgan. Ushbu tadqiqot natijalaridan kelib chiqib O'zbekiston uchun 2-jadvalda takliflar ishlab chiqilgan.

⁵² Muallif ishlanmasi

2-jadval.

Mahsulot diversifikatsiyasida Turkiya tajribasi va O‘zbekiston uchun tavsiyalar⁵³

№	Asosiy yo‘nalish	Turkiya tajribasi	O‘zbekiston uchun tavsiya
1	Mahsulot assortimentini kengaytirish	Xom ashyo eksportidan tayyor mahsulot eksportiga o‘tish orqali bozor segmentini kengaytirish.	Mahsulot assortimentini xalqaro bozor talablariga muvofiq diversifikatsiya qilish.
2	Yuqori qo‘shilgan qiymat ulushini oshirish	Tayyor mahsulotlar ulushini oshirish orqali qo‘shilgan qiymat hajmini uch barobar ko‘paytirish.	Tayyor mahsulotlar ulushini kamida 60-70% ga yetkazish.
3	Innovatsion mahsulot yaratish	Dizayn markazlari va texnologik innovatsiyalar orqali mahsulot sifatini oshirish.	Dizayn markazlari va R&D bo‘linmalarini rivojlantirish.
4	Sanoat kooperatsiyasi va qo‘shma korxonalar	Xorijiy sheriklar bilan qo‘shma korxonalar tashkil etib, ishlab chiqarish hajmini kengaytirish.	Qo‘shma korxonalar va texnologiyalar transferini sanoat kooperatsiyasi asosida yo‘lga qo‘yish.

Xalqaro standartlar va sifat menejmenti mahsulotni eksport bozorlarining texnik va iste’mol talablariga moslashtirishga xizmat qiladi. Sohada ilg‘or natijalarga erishgan davlatlar sifatida Bangladesh tajribasini tahlil qiladigan bo‘lsak, ushbu davlatda eksport diversifikatsiyasi ISO 9001, OEKO-TEX va GOTS kabi standartlar hamda yirik brendlar bilan hamkorlik bilan bog‘liq holda olib borilmoqda. O‘zbekiston to‘qimachilik korxonalari uchun ISO 9001, ISO 14001, ISO 45001, OEKO-TEX va GOTS sertifikatlarini bosqichma-bosqich joriy etish, xom ashyo xarididan tayyor mahsulot yetkazib berishgacha sifat nazoratini kuchaytirish, ekologik toza ishlab chiqarishni yo‘lga qo‘yish, mahalliy sertifikatlash va konsalting xizmatlarini rivojlantirish dolzarb hisoblanadi. Marketing va brendlash yo‘nalishida yagona milliy yoki tarmoq brendini shakllantirish, mahsulot dizayni va qadoqlanishini xaridor talablariga moslashtirish, xalqaro ko‘rgazma va moda haftaliklarida qatnashish ham muhim hisoblanadi. “Made in Uzbekistan”, “UzTextile” va tarmoq brendlari bilan hamkorlikda ish olib borish hamda B2B va B2C elektron platformalar raqamli savdo kanallarini kengaytirish vositasi sifatida tavsiya etiladi.

Diversifikatsiya strategiyasi ketma-ket tahlil, rejalashtirish, joriy etish va monitoring bosqichlaridan iborat bo‘lishi mumkin. Har bir bosqichning vazifasi va muddatlari 3-jadvalda keltirib o‘tilgan.

3-jadval.

Eksportni diversifikatsiya qilish strategiyasini amalga oshirish bosqichlari⁵⁴

№	Bosqich	Amalga oshiriladigan ishlar	Muddat
1	Tahlil	Eksport tarkibi va bozor konsentratsiyasini HHI va RCA indeksleri yordamida tahlil qilish.	3-6 oy
2	Rejalashtirish	Yangi bozorlar va mahsulot segmentlarini aniqlash; investitsiya va R&D rejasini ishlab chiqish.	6-12 oy
3	Joriy etish	Mahsulotlarni modernizatsiya qilish; sertifikatlashtirish; marketing kampaniyalarini amalga oshirish.	1-3 yil
4	Monitoring	Eksport ko‘rsatkichlarini muntazam baholash; bozor o‘zgarishlari asosida strategiyani yangilash.	Doimiy

Tahlil bosqichida eksport tarkibi, mahsulot va bozor konsentratsiyasi o‘lchanib,

⁵³ Muallif ishlanmasi

⁵⁴ Muallif ishlanmasi

boshlang'ich ko'rsatkichlar belgilanadi. Manbada $HHI < 0,25$, tayyor mahsulotlar eksporti ulushini 70 foizga, yangi bozorlar ulushini 20-25 foizga yetkazish hamda xalqaro sertifikatlangan korxonalar sonini oshirish maqsadlari keltirilgan. Bular amalda erishilgan natijalar emas, keyinchalik bajarilishini baholash mumkin bo'lgan maqsadli ko'rsatkichlardir. HHI bo'yicha maqsadni qo'llashdan avval indeks shkalasini (0-1 yoki 0-10 000) bir xilda belgilash lozim. Bu hisoblangan natijalar bilan maqsadni qiyoslashdagi nomuvofiqlikni bartaraf etadi. Umumlashtirilgan natija shundan iboratki, diversifikatsiya bozor, mahsulot, standartlar va marketing qarorlarining muvofiqlashtirilgan holda bajarilishini talab qiladi. Yangi bozorlarni tanlash va mahsulot tarkibini o'zgartirish investitsiya, R&D, sertifikatlash hamda sotuvdan keyingi marketing bilan bog'liq reja asosida olib borilgandagina strategiyani kutilgan natijalarini monitoring qilish mumkin bo'ladi.

Xulosa

Yuqorida tahlillar natijasi eksportni diversifikatsiya qilish strategiyasini to'rtta asosiy yo'nalishda shakllantirish mumkinligini ko'rsatib o'tmoqda. Bular quyidagilar: geografik bozorlarni kengaytirish, tayyor va yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ulushini oshirish, xalqaro standartlarga muvofiqlikni kuchaytirish hamda milliy mahsulotlarni marketing va brendlash orqali ilgari surish. Ushbu yo'nalishlar o'zaro bog'liq jarayon bo'lib, ularni alohida amalga oshirish kutilgan samaraga erishishni qiyinlashtiradi. Shu sababli tadqiqot natijasida quyidagi amaliy takliflar ishlab chiqildi:

Har bir korxonaning eksport tarkibi, bozor konsentratsiyasi va mahsulot rentabelligini baholab, bozorlarni an'anaviy, istiqbolli va yangi yo'nalishlarga ajratish.

Mahsulot assortimentini kengaytirish va tayyor mahsulotlar ulushini oshirish uchun dizayn, R&D hamda xorijiy hamkorlikka doir investitsiya rejasini ishlab chiqish.

Xalqaro standart va sertifikatlarni bosqichma-bosqich joriy etib, ekologik talablarni hisobga olgan holda barcha ishlab chiqarish bosqichlarida sifat nazoratini amalga oshirish.

Milliy va tarmoq brendlari, elektron savdo, xalqaro ko'rgazmalar hamda savdo missiyalaridan o'zaro uyg'un holda foydalanish.

Eksport ko'rsatkichlarini muntazam kuzatib, HHI maqsadini qo'llashdan avval indeks shkalasi va chegara qiymatini yagona tartibda belgilash.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-361-son qarori, 2022-yil 24-avgust.
2. World Bank. Export Competitiveness: A Policy Toolkit. Washington, D.C., 2017.
3. Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi ma'lumotlari. <https://www.mift.uz>
4. UNCTAD. Enhancing the Export Competitiveness of SMEs in Developing Countries. Geneva, 2019.
5. UNCTAD. Building Productive Capacities in Least Developed Countries: Issues for Discussion. United Nations Publication, 2012.
6. Xolboev, R.A. "Eksport salohiyatini rivojlantirishda hududiy resurslardan samarali foydalanish". Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, № 6, 2020, 45–50-b.
7. Xodjayev, Sh.M. "O'zbekistonning eksport salohiyatini baholashning nazariy asoslari". TDIU Ilmiy axborotlari, № 3, 2019, 73–79-b.
8. "Eksport salohiyatini oshirish borasida muhim qadamlar tashlanmoqda". https://uza.uz/oz/posts/eksport-salohiyatini-oshirish-borasida-muhim-qadamlar-tashlanmoqda_446569
9. United Nations Conference on Trade and Development. Trade and Development Report 2022: From Recovery to Resilience. UNCTAD, 2022. <https://unctad.org/webflyer/trade-and-development-report-2022>
10. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlari.
11. Investopedia. "Herfindahl-Hirschman Index (HHI)". <https://www.investopedia.com/terms/h/hhi.asp>

